

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.1.16>

НОВІ ФОРМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛЮДИНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Кравчук С.М.,
старший викладач закладу вищої освіти
кафедри теорії права та конституціоналізму
НУ «Львівська політехніка»
Навчально-наукового інституту права
психології та інноваційної освіти,
Присяжна Шевченківського районного суду м. Львова
ORCID: 0000-0002-3485-1343
e-mail: lanpravot@gmail.com

Кравчук С.М. Нові форми соціального захисту людини в умовах розвитку штучного інтелекту.

Проведено комплексний теоретико-правовий аналіз трансформації інституту соціального захисту під впливом систем штучного інтелекту та алгоритмізації суспільних відносин. Дослідження ґрунтується на аналізі сучасних викликів гіг-економіки та платформної зайнятості, які нівелюють класичні трудові стандарти. Обґрунтовано, що стрімке впровадження технологій автоматизації спричиняє системне зрушення традиційної бази оподаткування. Це вимагає впровадження нових фіскальних інструментів, таких як «цифрові соціальні внески» та «податок на заміну людської праці». Особливу увагу приділено проблемі «алгоритмічної упередженості» та «цифрової дискримінації» як нових форм правового нерівноправ'я. Автором запропоновано створення спеціалізованого органу – Державної служби алгоритмічного нагляду, до повноважень якого має належати сертифікація «чистоти» вхідних даних та аудит алгоритмів, що приймають юридично значущі рішення у соціальній сфері. Такий підхід розглядається як інструмент забезпечення прозорості «чорної скриньки» алгоритмічних систем. Запропоновано та розглянуто концепцію переходу від «пасивного» до «активного» соціального захисту. Дана концепція передбачає трансформацію соціальної держави з механізму пасивної виплати компенсацій у «активний ліфт», що гарантує особі доступ до нових компетенцій у синергії з ШІ. Ключовим теоретичним здобутком роботи є формулювання та обґрунтування нового суб'єктивного права людини («четверте покоління прав»), а саме – права на безперервну технологічну адаптацію. Воно визначається як превентивна гарантія збереження економічної суб'єктності індивіда. Досліджено, що для України, в контексті розбудови цифрової держави та екосистеми «Дія», критично важливим є закріплення принципу людського контролю (human-in-the-loop) та алгоритмічної підзвітності як засадничих елементів нового суспільного договору. Доведено, що впровадження правових запобіжників проти «цифрової дискримінації» є обов'язковою умовою сталого розвитку національної системи соціального захисту, особливо в контексті майбутнього повоєнного відновлення та євроінтеграційних процесів України. Результати теоретико-правового дослідження спрямовані на методологічне забезпечення та оптимізацію цифрових ініціатив держави у сфері гарантування соціальних прав людини.

Ключові слова: штучний інтелект, соціально-економічні права людини, соціальний захист, «вбудована упередженість», людиноцентризм, право на безперервну технологічну адаптацію.

Kravchuk S.M. New forms of social protection for individuals in the context of artificial intelligence development.

A comprehensive theoretical and legal analysis of the transformation of the institution of social protection under the influence of artificial intelligence systems and the algorithmization of social relations has been conducted. The study is based on an analysis of the current challenges of the gig economy

and platform employment, which are undermining traditional labor standards. It is argued that the rapid introduction of automation technologies is causing a systemic narrowing of the traditional tax base. This requires the introduction of new fiscal instruments, such as “digital social contributions” and “tax on the replacement of human labor.” Particular attention is paid to the problem of “algorithmic bias” and “digital discrimination” as new forms of legal inequality. The author proposes the creation of a specialized body – the State Service for Algorithmic Oversight – whose powers would include certifying the “purity” of input data and auditing algorithms that make legally significant decisions in the social sphere. This approach is seen as a tool for ensuring the transparency of the “black box” of algorithmic systems. The concept of transitioning from “passive” to ‘active’ social protection is proposed and discussed. This concept envisages the transformation of the welfare state from a mechanism of passive compensation payments into an “active elevator” that guarantees individuals access to new competencies in synergy with AI. The key theoretical achievement of the work is the formulation and justification of a new subjective human right (“fourth generation rights”), namely, the right to continuous technological adaptation. It is defined as a preventive guarantee of the preservation of an individual’s economic subjectivity. The study found that for Ukraine, in the context of building a digital state and the “Dія” ecosystem, it is critically important to enshrine the principle of human control (human-in-the-loop) and algorithmic accountability as fundamental elements of a new social contract. It has been proven that the introduction of legal safeguards against “digital discrimination” is a prerequisite for the sustainable development of the national social protection system, especially in the context of Ukraine’s future post-war recovery and European integration processes. The results of the theoretical and legal research are aimed at providing methodological support and optimizing the state’s digital initiatives in the field of guaranteeing social human rights.

Key words: artificial intelligence, socio-economic human rights, social protection, “built-in bias,” human-centeredness, the right to continuous technological adaptation.

Постановка проблеми. Трансформація суспільних відносин під впливом штучного інтелекту (далі – ШІ) породжує фундаментальний розрив між чинним законодавством у сфері соціального захисту та новими технологічними реаліями. Основний зміст юридичної проблеми – потреба перегляду класичної парадигми «держава – людина» та впровадження нових механізмів гарантування соціальних прав у цифровому середовищі. Нині є криза правової визначеності та суб’єктності. Так, традиційне право соціального забезпечення базується на чіткій ідентифікації суб’єктів (роботодавець, працівник, органи соціального захисту). Першою чергою правовою проблемою є поява «платформної зайнятості» (Uber, Glovo тощо), де алгоритми ШІ фактично виконують функції менеджменту, розмиває поняття трудових відносин. Це позбавляє мільйони людей доступу до класичних форм захисту (лікарняні, відпустки, пенсійне страхування). Постає питання: як кваліфікувати правовий статус особи в системі «людина – алгоритм» і на кого покласти обов’язок щодо сплати соціальних внесків? Другою чергою постають ризики «цифрової дискримінації» та алгоритмічної упередженості. Потребує правового врегулювання проблема «вбудованої упередженості» в алгоритми, перевірка «чистоти» вхідних даних. Без чого є практично неможливим ефективне оскарження рішень ШІ в судовому порядку через відсутність прозорості алгоритмів «ефект чорної скриньки». Розвиток ШІ веде до масової автоматизації та витіснення людини з певних професій. Сучасні форми соціального захисту орієнтовані на компенсацію вже наявних ризиків (хвороба, старість). Проте виникає новий ризик – технологічне безробіття. Юридичним викликом є безумовний базовий дохід, як засіб компенсації втрати робочих місць через ШІ; право на перекваліфікацію та компенсація людині додаткових витрат; безумовне право на людське втручання (Human-in-the-loop) при прийнятті життєво важливих соціальних рішень.

Метою даного дослідження є теоретико-правове обґрунтування необхідності впровадження нових форм соціального захисту в умовах стрімкого розвитку штучного інтелекту, а також визначення основних напрямків, де потрібно змінювати систему соціального забезпечення, враховуючи виклики, пов’язані з цифровими технологіями. Метою є також теоретико-правова розробка концепції «Цифрового соціального забезпечення», яка б включала: а) законодавче закріплення статусу працівників цифрових платформ; б) встановлення юридичних стандартів прозорості та підзвітності ШІ-алгоритмів у соціальній сфері; в) трансформацію системи фінансування соціального захисту.

Стан опрацювання проблематики. Цифрові права людини в умовах розвитку ШІ досліджують Коломоєць Т., Верлос Н., Нікітенко В. Цифрову трансформацію суспільно-державного роз-

виту, ризику, інновації – Сунегін С.О. Проблеми оподаткування прибутку підприємств і ПДВ в умовах цифровізації економіки аналізують Гаркушенко О.М., Кувалдіна О.О. Методичні рекомендації з цифрового рейтингування податкових показників підприємств у своїй роботі пропонують Григор'єв О., Петришин Н. та Тодошук А. На необхідності цифровізації роботи податкових органів наголошує Мединська Т., Ногінова Н.

Виклад основного матеріалу. Сучасні дослідження акцентують увагу на тому, що автоматизація, цифровізація та розвиток штучного інтелекту вимагають нових підходів до державного регулювання, освіти та ринку праці. Зокрема, автори підкреслюють необхідність реформування освітньої системи та впровадження моделей навчання протягом життя (lifelong learning) як ключового елемента для підвищення людського капіталу в умовах швидких технологічних змін [1, с. 9].

Освіта все частіше визнається як ключовий компонент процесу створення людського капіталу. Робиться висновок, що вона є передумовою майбутнього. [2]. У контексті України це питання активно вивчається в працях вітчизняних науковців. Автори, такі як Герасимчук З., Амоша О. та Лібунова Е., аналізують проблеми розвитку людського потенціалу та підкреслюють недостатнє фінансування освіти й науки, що гальмує прогрес у цій сфері. Їхні дослідження свідчать про те, що для України критично важливими є інвестиції в STEM-освіту та цифрові компетенції, а також створення умов для запобігання «витоку мізків» [3, с. 15]. Креативні компетенції набувають статусу ключової правової преференції, що забезпечує людині перевагу в умовах тотальної автоматизації.

Стрімкий розвиток штучного інтелекту (ШІ) і автоматизації поступово змінює ринок праці. З одного боку, технології сприяють підвищенню продуктивності, з іншого – створюють ризики масового вивільнення працівників у багатьох галузях, особливо в сферах, де переважає рутинна або предиктивна праця.

Предиктивна аналітика є потужним інструментом, що базується на історичних даних, статистичних алгоритмах та методах машинного навчання для виявлення закономірностей і прогнозування майбутніх подій. Вона сприяє бізнесу в ухваленні обґрунтованих рішень, оптимізації операцій та здобутті конкурентних переваг. Одним із прикладів предиктивної аналітики є прогнозування відтоку клієнтів. Завдяки аналізу поведінки споживачів та історичних даних, компанії можуть визначити, які клієнти, ймовірно, скасують підписку або припинять користуватися їхніми послугами. Це дає можливість вжити проактивних заходів для утримання таких клієнтів, наприклад, пропонуючи персоналізовані стимули або покращуючи обслуговування. Ще одним прикладом є предиктивне обслуговування, яке допомагає галузям, таким як виробництво та транспорт, уникати дорогих поломок обладнання та оптимізувати графіки технічного обслуговування. Аналізуючи дані з датчиків, підприємства можуть виявляти закономірності та ранні ознаки несправностей. Це дозволяє їм планувати технічне обслуговування до виникнення поломки, що скорочує час простою та зменшує витрати.

Штучний інтелект значно автоматизував процеси, які раніше вимагали глибокого аналізу, досвіду та участі аналітиків. Предиктивна аналітика є яскравим прикладом того, як ШІ змінив підходи до прийняття рішень у бізнесі. Завдяки своїй здатності швидко обробляти великі обсяги даних, виявляти приховані закономірності та формувати точні прогнози, ШІ виконує завдання, які раніше були доступні лише досвідченим фахівцям. Більш того, він робить це постійно, в реальному часі та з мінімальним ризиком людської помилки. У таких сферах, як прогнозування відтоку клієнтів, обслуговування обладнання чи виявлення шахрайства, алгоритми машинного навчання не лише аналізують дані, а й навчаються на кожній новій ситуації, стаючи дедалі точнішими та ефективнішими. Таким чином, штучний інтелект не просто доповнює бізнес-процеси, а повністю бере на себе ці функції, звільняючи людські ресурси для стратегічних або креативних завдань [3].

У цьому контексті виникає потреба в переосмисленні концепцій права на працю та соціального захисту в сучасних умовах. Однією з найобговорюваніших ініціатив є запровадження базового безумовного доходу (ББД). Базовий дохід – це гроші, які держава виплачує кожному громадянину, незалежно від того, чи працює він, чи ні, і скільки заробляє. Мета базового доходу – допомогти людям мати достатньо для життя, зменшити нерівність у суспільстві та підготуватися до змін, коли традиційні робочі місця можуть зникнути. Ця ідея має як тих, хто її підтримує, так і тих, хто з нею не згоден, але вона може стати важливим кроком до нової системи соціального захисту.

У сучасному науковому дискурсі соціальна політика визначається як сукупність державних заходів, спрямованих на забезпечення добробуту громадян, а також на подолання бідності та со-

ціальної нерівності. Основні функції соціальної політики включають підтримку вразливих груп населення, зменшення бідності, зниження соціальної нерівності в доступі до охорони здоров'я, освіти та житла, а також стабілізацію економічних і соціальних умов у країні. Соціальна політика – це комплекс заходів державного та недержавного характеру, спрямованих на виявлення, задоволення і узгодження потреб та інтересів громадян, соціальних груп, територіальних громад. Мета соціальної політики створити умови для розвитку та оптимального функціонування соціальних відносин, всебічного розкрити творчий потенціал людей, досягнення в суспільстві суспільної злагоди та стабільності.

Соціальна політика стосується відносин і процесів у суспільстві, які впливають на безпеку людей. Вона допомагає людям задовольняти свої потреби та інтереси, а також створювати важливі цінності для суспільства. До основних завдань соціальної політики належать: а) створення умов для реалізації соціального потенціалу людини та реалізації її соціально-економічних прав; сприяння вільному розвитку різнопланових соціальних відносин; широкий розвиток соціально-трудових відносин; реформування системи соціального захисту; удосконалення системи соціального страхування; реформування ринку праці та зайнятості.

Соціальний захист також є сукупність державних заходів і видатків бюджету, пов'язаних з наданням фінансової допомоги окремим верствам населення, які через незалежні від них причини не мають доходів достатніх для самозабезпечення [4].

Термін «соціальний захист» досить новий. Він бере початок з міжнародних актів середини ХХ століття. Під ним розуміється широке за обсягом та змістом соціальне явище, на відміну від більш вузького «соціальне забезпечення». У широкому значенні соціальний захист являє собою зміст соціальної функції держави і є системою економічних, юридичних, організаційних заходів щодо забезпечення основних соціальних прав людини і громадянина в державі. У вузькому значенні соціальний захист – це соціально-захисна діяльність держави щодо убезпечення населення від негативних наслідків соціальних ризиків. З обидвох значень впливає те, що саме держава, безпосередньо чи опосередковано, повинна брати участь у створенні умов та гарантій соціального захисту людини.

Фундамент права на соціальний захист закладено у ст. 25 Загальної декларації прав людини [5] та деталізовано у ст. 46 Конституції України [6]. Ці норми гарантують кожному належний рівень життя та державну підтримку у випадку втрати засобів до існування (через безробіття, хворобу чи старість) на рівні, не нижчому за прожитковий мінімум. Конституційний механізм реалізації цього права базується на системі загальнообов'язкового державного страхування, яке набуває особливої ваги в умовах технологічних трансформацій ринку праці.

Історія підтверджує, що підвалини держави закладаються на моральних принципах, таких як чуйність, співчуття, справедливість, благодійність. Ці категорії моралі спрямовані на підтримку людей, які опинилися в складних життєвих обставинах і не можуть забезпечити себе та своїх близьких необхідним.

Першими формами соціального забезпечення були благодійництво та громадська опіка. Відкривалися лікарні та школи для бідних, а церква і духовенство здійснювали нагляд за лікарнями та притулками для самотніх. Таким чином, історія підтверджує раннє використання різноманітних форм соціальної опіки. Однак ця опіка мала виключно громадський характер, була епізодичною і не мала загальнообов'язкового характеру.

Різноманітні дієві системи державного соціального захисту у першій половині ХХ століття були запроваджені майже в усіх розвинених країнах світу. Відбулося розширення суб'єктів соціального захисту, а соціальне забезпечення стало частиною більш комплексних систем, які поряд із традиційними формами соціального забезпечення, включають заходи спеціального та додаткового соціального захисту. Анна Воло Життлер (французька дослідниця) підкреслює, що сферу соціального захисту можна визначити через три основні компоненти: соціальне забезпечення, соціальна допомога та додатковий соціальний захист. У сучасних умовах ринкової економіки держава не в змозі забезпечити справедливий розподіл доходів, що призводить до того, що частина населення опиняється за межею бідності, у так званих «складних життєвих обставинах». Це, своєю чергою, викликає потребу в соціальному захисті населення та підвищує роль держави у вирішенні певних соціальних проблем [7].

У нових умовах варто розглянути можливість оподаткування компаній, які активно використовують штучний інтелект та автоматизацію, з метою перерозподілу прибутків на користь соці-

альних фондів. Це рішення могло б зменшити податкове навантаження на громадян і сприяти стабільності системи соціального забезпечення [8].

Впровадження «податку на роботів» та платформних зборів, зумовлене необхідністю подолання кризи наповнення фондів соціального страхування в умовах цифровізації. У зв'язку з цим наведемо теоретико-правове обґрунтування та конкретні законодавчі пропозиції, адаптовані до сучасних реалій (зокрема, з урахуванням євроінтеграційних процесів України 2025–2026 років). Варто зауважити, що низка відомих платформ – Uber, Glovo, Bolt, Upwork часто уникають статусу роботодавця, що створює «соціальний дефіцит». Правова трансформація полягає у визнанні платформи податковим агентом та запровадженні цільового збору. В межах імплементації Директиви ЄС DAC7 та законопроектів (напр., № 14025), нагальною потребою сьогодення є внесення змін до Податкового кодексу (ПКУ). Зокрема необхідно запровадити поняття «оператор цифрової платформи» та закріпити за ним статус податкового агента. Можна встановити пільгову ставку ПДФО (напр., 5-10%) для самозайнятих осіб, які працюють через платформи, за умови автоматичного звітування платформи про їхні доходи. Вбачається доцільним запровадження «цифрового соціального внеску», як збору у розмірі 2–3% від вартості кожної транзакції на платформі, який спрямовується безпосередньо до Пенсійного фонду для страхування гіг-працівників. Хорошою віхою стане законопроект «Про платформну зайнятість». У ньому необхідно визначити критерії, за яких платформа не є класичним роботодавцем, проте має особливий статус із зобов'язанням соціальної відповідальності. Такі платформи можна зобов'язати створювати «страхові субхунти» для кожного виконавця.

Таким чином, «податок на роботів» (automation tax) це не податок на фізичну машину, а податок на заміщення капіталом людської праці. Юридична проблема – як визначити об'єкт оподаткування, не зупиняючи інновації. Визначимо конкретні моделі законопроектів. 1. Модель «умовного ПДФО» (Imputed Labor Tax). Якщо підприємство замінює 10 працівників однією системою ШІ, воно продовжує сплачувати суму, еквівалентну ЄСВ за цих працівників, але у формі збору на розвиток людського капіталу. Актуальною видається й законодавча пропозиція доповнити статтю ПКУ про податок на прибуток коефіцієнтом «автоматизаційного навантаження». Якщо частка фонду оплати праці в доходах підприємства падає нижче певного галузевого мінімуму через впровадження ШІ, ставка податку на прибуток дещо зростає. 2. Модель скасування амортизаційних пільг для ШІ-систем високого ризику. Зараз держави стимулюють автоматизацію через прискорену амортизацію обладнання. Актуальною буде законодавча пропозиція: обмежити податкові відрахування на закупівлю систем ШІ, які прямо ведуть до скорочення робочих місць (згідно з критеріями EU AI Act). 3. Створення «Фонду майбутнього» (Solidarity Automation Fund). У зв'язку з ним пропонується законопроект: «Про Фонд соціальної адаптації до технологічних змін».

Розкриємо механізм дії. Всі розробники комерційного ПЗ на базі генеративного ШІ (B2B сегмент) сплачують акцизний збір на інтелектуальну власність, який витрачається виключно на ваучери для перекваліфікації звільнених працівників. Пропонуємо до уваги також ризики та контрагументи (для наступної наукової дискусії). Першим моментом є стримування інновацій: бізнес може перенести потужності в країни з «податковими гаванями для роботів». Другий важливий теоретико-правовий момент – складність визначення: де закінчується «простий комп'ютер» і починається «робот-замісник»? Третій – перекладення витрат. Адже платформи просто підвищують ціну для кінцевого споживача.

Розглянемо теоретико-правовий аналіз ризиків цифрової дискримінації та алгоритмічної упередженості, який вимагає переосмислення класичного інституту захисту прав людини. Проблема полягає в тому, що дискримінація в епоху ШІ стає «невидимою», системною та автоматизованою.

Традиційне право розглядає дискримінацію як усвідомлену дію суб'єкта (роботодавця, посадовця). У випадку з ШІ суб'єктність розмивається. Алгоритмічна упередженість – це ситуація, коли система ШІ демонструє систематично менш сприятливі результати для певних груп (за ознакою статі, віку, раси, інвалідності), хоча ці ознаки можуть прямо не вказуватися в коді. «Вбудована упередженість» виникає на етапі розробки через стереотипи програмістів або некоректні математичні моделі. ШІ вчиться на історичних даних. Якщо за останні 20 років на певну посаду частіше призначали чоловіків, ШІ «вирішить», що стать є критерієм успіху, і почне відсіювати жінок (історична дискримінація в даних). Для подолання цих ризиків необхідно відійти від постфактум-захисту (суд після порушення) до превентивного регулювання. Вважаю за доцільне запровадження обов'язкового «алгоритмічного аудиту». Саме закон має зобов'язати розробників та

користувачів систем ШІ (особливо у сфері соціального захисту та працевлаштування) проводити регулярну перевірку систем. Тому є потреба доповнити Закон України «Про захист персональних даних» розділом про оцінку впливу алгоритмів на права людини (AIA – Algorithmic Impact Assessment). Без такої оцінки впровадження системи в державному секторі має бути заборонено.

Саме людині належить право на «пояснюваність». Його роль не можна недооцінювати в сучасних реаліях. Нинішній правовий вакуум дозволяє органам соціального захисту відповідати: «так вирішила програма». У зв'язку з цим виникає імперативна вимога закріпити в КАСУ (Кодексі адміністративного судочинства України) норму про те, що автоматизоване рішення не може бути визнано законним, якщо державний орган не може надати людиночитане пояснення логіки алгоритму, що призвела до такого результату. Це забезпечить дієвий судовий контроль у цій сфері.

І останнє, щодо регулювання «чистоти» вхідних даних. Постає об'єктивна необхідність встановлення державних стандартів репрезентативності та недискримінаційності навчальних вибірок. Це передбачає створення технічних регламентів, за якими розробник зобов'язаний довести, що дані не містять прихованих дискримінаційних кореляцій.

Необхідним вбачається розробка спеціального закону «Про алгоритмічну підзвітність», який міститиме наступні статті: «Презумпція алгоритмічної вини» (у спорах про дискримінацію за допомогою ШІ тягар доведення відсутності упередженості покладається на власника (оператора) системи ШІ, а не на потерпілу особу); «Технічний моніторинг чистоти даних» (опис обов'язку оператора проводити стрес-тестування системи на «крайових випадках» для виявлення прихованої дискримінації вразливих груп); «Право на людське втручання» (будь-яке рішення ШІ, що стосується надання соціальних пільг, субсидій або обмеження прав, повинно пройти верифікацію посадовою особою (принцип Human-in-the-loop)).

Пріоритетним завданням нині є створення державного або незалежного інституту сертифікації алгоритмів, які використовуються в публічному секторі. Використання несертифікованого алгоритму для соціального скорингу має визнаватися нікчемним. Варто зрозуміти, що проблема «вбудованої упередженості» не може бути вирішена суто технічно. Це вимагає створення нового інституту алгоритмічного нагляду (аналог інспекції праці чи фінансового моніторингу), який би мав повноваження перевіряти «чистоту» даних та накладати санкції за використання дискримінаційного коду.

Актуалізується потреба наступного механізму перевірки «чистоти» даних (опишемо методологію, критерії): а) репрезентативність (дослідження пропорційності представлення в даних усіх соціальних груп (за віком, статтю, місцем проживання тощо); б) де-ідентифікація та безпека (перевірка унеможливлення набору даних, які здатні породити дискримінацію за непрямими ознаками (наприклад, коли система вираховує етнічність через геолокацію); в) актуальність (заборона використання застарілих даних (наприклад, даних про доходи 5-річної давнини для оцінки поточної потреби в субсидії)).

Висновок. Трансформація системи соціального захисту в епоху штучного інтелекту вимагає не просто точкових змін у законодавстві, а формування нової доктрини «цифрового гуманізму». Побудова ефективної моделі захисту прав людини в умовах алгоритмізації має ґрунтуватися на трьох засадничих стовпах: 1. Реформування фіскальної парадигми (подолання процесів звуження бази оподаткування через впровадження «цифрових соціальних внесків» та платформних зборів, що дозволить перекласти тягар соціального забезпечення з класичного працівника на бенефіціарів автоматизації, запобігаючи дефіциту фондів соціального страхування); 2. Алгоритмічна підзвітність та чистота даних (визнання того, що право на соціальний захист є ілюзорним без права на недискримінаційний алгоритм та потреба створення спеціалізованого органу нагляду, який повинен стати інституційною гарантією того, що «чорна скринька» ШІ не перетвориться на інструмент соціальної сегрегації); 3. Імператив людського контролю (Human-in-the-loop) (закріплення на рівні закону принципу, згідно з яким жодне автоматизоване рішення, що істотно впливає на соціально-економічні права людини (відмова у допомозі, пенсії, субсидії), не може вважатися остаточним без верифікації людиною-оператором).

Сьогодні ми говоримо про захист людини від ризиків (безробіття, хвороби). Проте ШІ створює новий ризик – когнітивну застарілість. У зв'язку з цим, у висновку даної наукової статті пропонуємо виокремити нове суб'єктивне право людини: право на безперервну технологічну адаптацію (Lifelong Reskilling Right). Держава повинна гарантувати не лише «гроші по безробіттю», а автоматичний доступ до освітніх ресурсів, що фінансуватимуться з «податку на роботів». Соціальний

захист має перетворитися з «пасивного щита» (виплати) на «активний ліфт» (навчання). Кошти які отримає людина надані людині це безумовний базовий дохід, але вони і причина соціальної ізоляції.

Дослідження підтверджує, що проста виплата компенсацій не розв'язує проблему технологічного безробіття. Необхідним є перехід до моделі, де цифрові системи та платформи стають фундаментом для підвищення кваліфікації людини, що гарантує їй гідне місце в економіці майбутнього» поряд зі штучними агентами. Людина потребує право на розвиток поряд з ШІ, а не матеріально забезпечену соціальну ізоляцію, яку породжують гроші.

«Ефективність соціального захисту в епоху ШІ визначатиметься не кількістю автоматизованих процесів, а спроможністю права забезпечити «людиноцентричний запобіжник». Соціальна держава майбутнього – це не лише алгоритми, що розподіляють блага, а насамперед правова система, яка гарантує, що жоден громадянин не буде відключений від системи життєзабезпечення через помилку коду або технологічну незатребуваність».

Сучасний етап розвитку «Держави в смартфоні» (екосистема «Дія») вимагає переходу від простого впровадження технологій до створення унікального правового режиму алгоритмічної підзвітності. Україна має потенціал стати не лише користувачем іноземних ІТ-рішень, а й світовим розробником стандартів цифрового права у сфері соціального забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Саричев В.І., Плавкова Д.Д. Механізм державного регулювання розвитку людського потенціалу в умовах четвертої промислової революції. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2024. № 3(39). С. 9. URL: <https://surl.li/jesrbm> (дата звернення: 3.02.2026).
2. Jujea (Vijulie) C., Mergeani N., Cojocaru A. Identification of Educational Externalities. The Importance of Investing in Human Capital. *Revista de Științe Politice. Revue des Sciences Politiques*. 2022. № 73. P. 248-257. URL: http://lfv.ucv.ro/revistadestiintepolitice/files/numarul73_2022/25.pdf (дата звернення: 03.02.2026).
3. Морган Р. Приклади предиктивної аналітики: Вичерпний посібник. *Shallbd.com*. URL: <https://surl.li/wwdfsc> (дата звернення: 03.02.2026).
4. Соціальна політика. *Proukraine.net.ua* URL: <https://surl.li/adfgnq> (дата звернення: 3.02.2026).
5. Загальна декларація прав людини. URL: <https://surl.li/klpucf> (дата звернення: 03.02.2026).
6. Конституція України. URL: <https://surl.lt/tbaoju> (дата звернення: 03.02.2026).
7. Соціальна політика. *Proukraine.net.ua* URL: <https://surl.li/dpdzei> (дата звернення: 03.02.2026).
8. Грицишен Д.О., Юхименко-Назарук І.А., Абрамова І.В., & Ісламлі Д. Еволюційний аспект розвитку податкових систем та податкового обліку. *Економіка, управління та адміністрування*. 2025. № 1(111). С. 3-13. DOI: [https://doi.org/10.26642/ema-2025-1\(111\)-3-13](https://doi.org/10.26642/ema-2025-1(111)-3-13).

Дата першого надходження рукопису до видання: 09.02.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026

Дата публікації: 05.03.2026

© Кравчук С.М., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0